

Acțiunea și Reacțiunea

Farsa scrisă în 1880, *Conu Leonida față cu reacțiunea*, nu avea mari pretenții, însă nota absurdistă combinată cu pasiunea pentru politică, *hybris*-ul majorității personajelor caragialiene, era numaidecât sesizabilă. Eugen Ionescu părea să pornească din același punct cu *Scaunele*, insistând foarte mult pe calitatea teatrală a scenei epurată însă de amănuntele mic-burgeze care apar la Caragiale. Acesta din urmă insistă pe decoruri, vrea să ne fixeze cele două personaje în ceea ce ele au mai realist, mai circumstanțial, existența burgheză, modestă, dar nu lipsită de o anumită lejeritate, din moment ce cuplul de sexagenari are la dispoziție o servitoare. Leonida și Efimița configurează locul comun al unei bunăstări burgheze sinonimă cu fericirea și certificatul ei de bună purtare, onorabilitatea. „Pasiunile” republicane sunt cocoloșite la temperatura molcomă a spațiului conjugal unde etatea a amortizat tensiunile amoroase. Răposata soție a lui Leonida pomenită evlavios nu provoacă nicio crispă consoartei care a înlocuit-o pacifist. Aceste „pasiuni” sunt la rândul lor configurate după clișee mediatice, ziarul constituind resursa inepuizabilă de clișee și mediul nu doar informativ, ci și formativ al cuplului. Ziarul, această lentilă deformantă a cărei expresie o constituie o retorică grandilocventă reproiectează cuplul într-o dimensiune a ficțiunilor compensatorii în care spiritul burghez se complăce. Pasiunile politice ale lui Leonida nu depășesc platitudinile cuminți ale unui anumit orizont burghez care asociază evenimentul brutal al unei revoluții cu sărbătoarea. Spiritul sărbătorii este corect înregistrat ca vehicul al pierderii măsurii, înscrierii într-o dimensiune a carnavalescului. Pe firul amintirilor

derulate blând, Leonida și fosta soție se grăbesc să ajungă la „revoluție” având ca punct de reper Teatrul. Nu este teatrul cel care dă măsura pasiunilor Ziței? Spiritul sărbătorii cu dramatizările populare înlocuiește la Caragiale violența propriu-zisă. Numai că sărbătoarea închide în ea o altfel de violență, acceptată, convivială, unde „furia poporului” se dizolvă în gesticulația unui entuziasm împărtășit. „Dar, când am văzut, am zis și eu: să te ferească Dumnezeu de furia poporului!... Ce să vezi, domnule? Steaguri, muzici, chiote, tãmbãlau, lucru mare, și lume, lume,... de-ți venea ameteală nu altceva.” O altă „revoluție” se transformă în *Boborul* într-un chef cu cârnați, vin și lãutari, așa cum revoluția cu nãbãdãi a intratabilei ploieștence, Mița Baston, în *D'ale carnavalului* este pe punctul de a deveni un act amoros. Cum se poate observa, violența potențială în opera lui Caragiale se convertește fie libidinal, fie carnavalesc. La rândul său, Leonida asociază grandoarea festivității sărbătorii naționale cu o formă de violență populară, „revoluția”. Cele două noțiuni se suprapun parțial, sărbătoarea și revoluția degajă o energie care se acumulează în mase, ambele provoacă vertij, o febră participativă. Evenimentul sărbãtoresc al Unirii din 1859 era înregistrat astfel ca un fapt revoluționar. Invocarea în discursurile oficiale ale marilor figuri, figuri de prestigiu, gen Garibaldi, presupune redimensionarea întregului la scara grandorii mitologice. Cei o mie care-l însoțesc pe Garibaldi amintesc prin minimalismul cifrei în raport cu întreprinderea eroică de cei 300 de la Termopile cu care regele Leonidas a oprit armata lui Xerxes, fapt la care face aluzie și numele bravului republican. Tot în registrul prelucrării grandorii, dar și al onorabilității într-un sens al sensibilității burgheze dilatate emoțional stă și „cumetria” cu Papa căruia Garibaldi îi botează un copil. Mãreția a basculat în grotesc, exagerarea își găsește registrul potrivit în miraculosul popular la confiniile cu prostia și respectabilitatea familiei burgheze. De aici exagerările își urmează cursul firesc, noțiunea de Republică dobãndește o accepție hilară, prin consfințirea dreptului de a nu avea nicio

obligatie, cu anularea oricărei forme de fiscalitate și de responsabilitate în fața legii. Nivelul precar al înțelegerii funcționării mecanismelor economice și legislative explică enormitățile ulterioare, însă la acest fapt se adaugă caracterul enorm al viziunii rezultat dintr-o deficitară gestiune a imaginarului, fapt pe care Michel Adam îl așază sub semnul prostiei. „La première marque de la sottise sera saisie dans l'emploi négatif de l'imagination.”¹ Această deficitară întrebuintare a imaginației se traduce în „délire de l'imagination, dans une conduite relevant d'un excès pervers d'idées.”² Michel Adam evidențiază chiar un dublu raport între prostie și imaginație prin *lipsă* și prin *exces*. În cazul de față, excesul se traduce paradoxal prin lipsă de imaginație.

Discuția despre revoluție generează fantasma colectivă, proiectată inițial de Efimița: „Bătălie la poartă, soro: pistoale, puști, tunuri, Leonido, țipete, chiote, lucru mare, de am sărit din somn!”. Există o încercare a unei primitive analize psihologice la Leonida care se află în posesia unei vulgate științifice, vehiculate cine știe la a câta mână și cât de distorsionat în ziarele pe care le citește. Acest psihologism de uz domestic pune în discuție deformarea percepțiilor în cazurile maladiilor nervoase, neurastenia fiind invocată în termeni eufemizanți. Procesul unui maladii nervoase pe care-l descrie Leonida presupune un parcurs lent, în etape, prin care „o idee” se înscrie într-un circuit al obsesiei pe fondul unei labilități constituite. În ce constă însă „Idea” despre care vorbește Leonida? Probabil că sensul celor spuse de Leonida este mai ușor de recuperat în contextul expresiei „a intra la idei” ca expresie a instalării unei stări de anxietate. Pe de altă parte, Leonida nu este atât de departe de adevăr când se referă la potențialul disolutiv al ideilor, chiar și al celor primite. De la lectura ziarului se așteaptă generarea unor idei, speculațiile celor

1. Michel Adam, *Essai sur la bêtise*, Paris, La Table Ronde, 2004, p. 201.

2. *Ibidem*, p. 200.

doi burghezi oricât de fanteziste se situează în zona formării opiniilor politice. Ceea ce Leonida recunoaște este ceea ce secolul introduce în ecuație prin lectura gazetei, dar și a cărților de popularizare a științei și a filozofiei: caracterul speculativ al ideilor. Astfel, oameni cu o educație precară „intră la idei”, participă la un *mind game* care le depășește posibilitățile cognitive aruncându-i în confuzie, iar nevroza devine explicabilă. Oricât de improvizate și rudimentare sunt mijloacele explicative de care dispune Leonida ele posedă relevanță. În economia modernității, subiectul burghez suportă o presiune modelatoare care-l supune unor tensiuni noi, unor noi provocări invitându-l într-un joc complex al înțelegerii din care acesta se alege adesea doar cu confuzia. Termenul de „fandaxie” provenit din greacă este înregistrat ca argotic cu sensul de țicneală, manie, fiind însă înrudit cu cel de fantezie. Ideea generează un joc periculos al imaginației scăpate de sub control, putând trece în zona patologicului, în fixația maniacală. Idee fixă, fandacsie, ipohondrie. Există un crescendo în această simptomatologie de uz domestic, ideea, „un nimic”, a provocat vertiginoasa rostogolire nevrotică către un final apoteozat în aceiași termeni ai nulei hipertrofiate, „și nimica mișcă.” „Omul, bunioară, de par egzamplu, dintr-un nu-știu-ce ori ceva, cum e nevrinos, de curiozitate, intră la o idee; a intrat la o idee? Fandacsia gata; ei! și după aia, din fandacsie cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă.” În regimul angoasei, Leonida și consoarta caută o explicație nu în măsură să amelioreze emoția puternică, ci să o amplifice, nu prin lipsă ceea ce ar conduce la o aplatizare, la o nivelare a observațiilor empirice, ci prin exces, ceea ce conduce la un scenariu grandios. Forma de cunoaștere suficientă este gazeta al cărui spirit deformativ este subliniat cu asupra de măsură în schițele și momentele caragialești. Această lentilă deformativă provoacă teroarea, devine interpretantul evenimentelor care au loc afară și care ajung la cei doi pensionari prin intermediul zgomotului. Mai mult decât atât, articolul găsit este unul marginal chiar și în economia strategiilor de

supraexpunere care transformă non-evenimentul în eveniment, ceea ce și explică de ce Leonida nu l-a sesizat la o primă lectură. În orice caz, nu este unul dintre articolele incendiare care țin prima pagină, din categoria *breaking news*. Cu lectura edificantă a ziarului își începe ziua Leonida, însă nimic nu i-a sărit în ochi lectorului, dat fiind faptul că starea sa era una de echilibru. Însă pentru starea lectorului care deodată „simte enorm” „și nimica mișcă”. În cazul celor doi se potrivește foarte bine observația lui Paul Valéry din *Tel quel* (Moralités), observație citată și de Michel Adam: „L'infériorité de l'esprit se mesure à la grandeur apparente des objets et des circonstances dont il a besoin pour s'émouvoir. Et surtout à l'énormité des mensonges et des fictions dont il a besoin pour ne pas voir l'humilité de ses moyens et de ses désirs”.¹ „Inferioritatea spiritului este măsurată prin grandoarea aparentă a obiectelor și a circumstanțelor necesare pentru a resimți emoția. Și mai ales după enormitatea minciunilor și a ficțiunilor de care spiritul are nevoie pentru a nu sesiza precaritatea mijloacelor și dorințelor sale.” (*trad. mea*, A.M.) Cu precădere ultima frază traduce mecanismul ficțiunii compensatorii care îl proiectează pe micul burghez ca virtual martir al unei revoluții eșuate. Mediocritatea bonomă se vede astfel investită în exceptionalism manufacturat la școala grandilocvenței romantice, exceptionalism alimentat cu ficțiunile și retorismele ziarelor de partid.

Este semnificativ faptul că Leonida confundă inițial revoluția cu spiritul orgiastic și teatral al sărbătorii, iar această confuzie se repetă. Diferența constă în primul caz în înregistrarea sărbătorii ca amplificare a dinamismului masei. S-a produs un fenomen de empatie, grandoarea relatărilor despre „revoluție” ascute simțurile dilatate de admirație ale consoartei, iar Leonida tinde să identifice psihologic fenomenul. În momentul în care există o bază materială, zgomotele produse de ceata de cheflii, Leonida este la rândul său cuprins de teroare. Diferența este că

1. *Ibidem*, p. 200.

acesta apelează la ziar ca formă oraculară de cunoaștere, pentru că litera ziarului se cere la rândul ei interpretată. Leonida vede „monstruos”, iar expresia monstruosului dobândește atât sensul unei redimensionări a nimicului, cât și pe cel al unei tematizări în sfera teratologicului și a violenței acțiunii politice. În primul caz, Leonida sesizează articolul pe care poate chiar l-a citit fără să-i dea importanță care pus acum sub lupă oferă cheia evenimentelor din stradă. Cealaltă lentilă prin care monstruosul se insinuează în lumea domestică a burghezului tabietard ține de regimul figurat al limbajului, de plastica deformatoare a unei retorici de uz gazetăresc. „Reacțiunea” este monstrul ieșit din obscuritate, care asemeni unui animal de pradă „stă la pândă ascuțindu-și ghearele”. Registrul monstruosului se află aici într-o relație simbiotică cu grotescul figurilor terifiante pe care le sculptează retorica jurnalistului. „Nu e revoluție, domnule, e reacțiune; ascultă: (*citește tremurând:*) «Reacțiunea a prins iar la limbă. Ca un strigoi în întunec, ea stă la pândă ascuțindu-și ghearele și așteptând momentul oportun pentru poftetele ei antinaționale... Națiune, fii deșteaptă!»” Însă violența se dovedește a fi una rituală, o ritualitate a sărbătorii care include excesul și suspendarea (temporară) a autorității, cu transgresarea calificată a interdictelor. Ipistatul Nae Ipingescu este maestrul de ceremonii, cel care încalcă legea trăgând focuri de pistol în aer, focuri care dobândesc ecoul unor lovituri de tun în registrul lui „simț enorm și văz monstruos”. Petrecerea, Lăsata Secului, marchează intrarea în perioada rituală a celui mai îndelungat post, care precede o sărbătoare importantă, Paștele, o sărbătoare care posedă un caracter sacrificial, marcând patimile Mântuitorului și resurecția acestuia. Focurile trase în aer însoțesc și alte sărbători, dar deja obiceiul este perceput într-un registru peiorativ ca mitocănesc. „Da’ pân-acuma n-am putut închide ochii: toată noaptea a fost masă mare la băcanul din colț; acu d-abia s-a spart cheful. Adineaori a trecut p-aici vreo câțiva, se duceau acasă pe două cărări; era și Nae Ipingescu, ipistatul, beat frânt; chiuia și trăgea la